

โรงเรียนในที่สุด เพราะฉะนั้นโรงเรียนเอกชนส่วนใหญ่ในปีหน้าจะรับนักเรียนได้น้อยลง และอาจเป็นวิกฤตครั้งใหญ่ของโรงเรียนเอกชน ถ้ารัฐบาลช่วยเหลือไม่ทันเวลาอาจต้องเลิกล้มกิจการ แล้วภาระการจัดการศึกษาก็จะกลับมาตกอยู่ที่รัฐฝ่ายเดียว

โรงเรียนของรัฐก็เช่นกัน จากมาตรการการปรับลดงบประมาณปี 2541 ถึง 3 ครั้งของรัฐบาล ทำให้อัตราการเพิ่มของงบประมาณเพื่อการศึกษาในปีนี้ต่ำกว่าปีก่อน **สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ ถึงแม้งบประมาณลดลง แต่รัฐบาลยืนยันที่จะสร้างขวัญและกำลังใจให้ข้าราชการครู จึงไม่ปรับลดงบประมาณในส่วนของการเพิ่มขึ้นเงินเดือน** ดังนั้น การเพิ่มเงินเดือนจะอยู่ในอัตราปกติ คือ ร้อยละ 6 ของงบประมาณเพื่อการศึกษาทั้งหมด และเนื่องจากงบประมาณส่วนใหญ่เป็นเงินเดือน จะมีผลให้บาง ส่วนอื่นถูกปรับลดลง เมื่องบประมาณส่วนใหญ่จะหมดไปกับเงินเดือน ประกอบกับรายได้จากการบริจาคลดลง งบประมาณที่จะนำมาพัฒนาคุณภาพหรือขยายมาตรฐานโรงเรียนก็จะมี จึงเป็นเรื่องที่รัฐต้องพิจารณาโดยเร่งด่วน

3. **ผู้เรียน** ส่วนหนึ่งต้องออกจากโรงเรียนไปอย่างที่ได้กล่าวแล้ว ส่วนที่ยังอยู่ในระบบการศึกษาก็จะต้องเผชิญกับปัญหาค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาที่เพิ่มขึ้น ผู้เรียนในภาคเอกชนต้องจ่ายค่าเล่าเรียนสูงขึ้นกว่าเดิม บางแห่งอาจเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 40 - 50 สื่อการเรียนการสอนก็มีราคาแพงขึ้น โดยเฉพาะแบบเรียน ซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากการที่ค่าเงินบาทลอยตัวและลดลง ทำให้กระดาษที่ประเทศไทยต้องสั่งซื้อเข้ามาจากต่างประเทศมีราคาแพงขึ้น ถึงขนาดที่กล่าวได้ว่า **“สื่อการเรียนราคาแพงเหมือนกับทองคำ”** ซึ่งแน่นอนที่สุดว่า คอมพิวเตอร์ และสื่ออุปกรณ์ใหม่ ๆ ก็อยู่ในกรณีนี้ด้วย นอกจากนี้ อาหารที่ต้องซื้อกินที่โรงเรียนก็ถือปรับราคาสูงขึ้นรวมไปถึงเสื้อผ้า รองเท้า และอุปกรณ์กีฬาต่าง ๆ

4. **ผู้สำเร็จการศึกษา** ปัจจุบันมีผู้สำเร็จการศึกษาตั้งแต่ระดับอาชีวศึกษา (ปวช.) ระดับอนุปริญญา และระดับปริญญาตรีขึ้นไป จำนวนปีละกว่า 3 แสนคน ซึ่งถ้าเป็นช่วงที่เศรษฐกิจดีกลุ่มคนเหล่านี้จะสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ทันที แต่มาบัดนี้ ผู้สำเร็จการศึกษาจำนวนมากจะกลายเป็นคนว่างงาน ในต่างประเทศถือว่าการว่างงานของผู้สำเร็จการศึกษาคือปัญหาใหญ่ เพราะผู้จบการศึกษาย่อมคาดหวังว่าจะมีงานทำ ได้ประกอบอาชีพ ถ้ารัฐบาลไทยไม่มีแนวทางการช่วยเหลือที่จริงจังและเป็นรูปธรรม จะมีผลกระทบอย่างสูงต่อขวัญกำลังใจในแง่จิตวิทยาทางสังคมและอาจถึงขั้นรวมตัวกันก่อจลาจล เช่นเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นในหลายประเทศมาแล้ว

5. ครู เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการจัดการศึกษาของประเทศ แต่เนื่องจากครูมีรายได้น้อย เมื่อประสบภาวะวิกฤตเช่นนี้ ทั้งครูโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนรัฐบาลคงต้องเผชิญกับความยากลำบากอย่างหนัก ในครั้งนี้ถึงแม้ว่าครูโรงเรียนรัฐบาลจะได้ผลกระทบเรื่องรายได้ไม่มากนัก เพราะยังไม่เลื่อนขึ้นเงินเดือนอยู่ตามปกติ แต่รายได้โดยเฉลี่ยของครูจะลดลงตามค่าเงินบาท อันอาจในการซื้อลดลงโดยเฉพาะครูที่มีหนี้สินจะประสบภาวะยากลำบาก อาจต้องทำงานอื่น ๆ เสริมเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ถ้าหน่วยงานการศึกษาไม่สามารถดูแลให้ครูรู้จักปรับวิถีการดำรงชีวิตอย่างมียืดหยุ่นในภาวะวิกฤตได้ หนี้สินของครูก็จะเพิ่มขึ้น ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานจะน้อยลง ส่งผลถึงคุณภาพทางการศึกษาของประเทศไทยโดยตรง

จะเห็นได้ว่า ผลกระทบของวิกฤตทางเศรษฐกิจต่อการศึกษา เป็นเรื่องใหญ่และกระทบคนไทยทุกกลุ่ม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องรีบศึกษาผลกระทบนี้อย่างจริงจัง เพื่อหาแนวทางแก้ไขอย่างต่อเนื่องและมีมาตรการที่เป็นรูปธรรม

ผลการสำรวจความคิดเห็นของผู้ปกครองและครูเกี่ยวกับผลกระทบของสถานะเศรษฐกิจตกต่ำที่มีต่อการศึกษา

จากการที่เศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในภาวะตกต่ำอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนและทวีความรุนแรงมากขึ้นในปัจจุบัน เริ่มตั้งแต่รัฐบาลประกาศลดค่าเงินบาท อันมีผลทำให้มูลหนี้ที่กู้ยืมจากต่างประเทศมีมูลค่าสูงขึ้น บริษัทเอกชนส่วนใหญ่ประสบปัญหาขาดทุน บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์จำนวนมากต้องปิดกิจการลง องค์การทางการเงินระหว่างประเทศประกาศลดระดับความเชื่อถือธนาคารไทย พนักงานไม่สามารถเก็บภาษีได้ตามเป้าหมาย จำเป็นต้องตัดลดงบประมาณของทุกหน่วยงานลงรวมแล้วเป็นจำนวนมหาศาลและที่สำคัญ คนไทยทุกคนตกอยู่ในภาวะ**จนเฉียบพลัน**อย่างทั่วถึง

การศึกษาเป็นกลไกหนึ่งที่จะช่วยพลิกฟื้นวิกฤติเศรษฐกิจที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนี้ให้ดีขึ้น ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในฐานะหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบในด้านการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาการศึกษา จึงได้ดำเนินการสำรวจความคิดเห็นของผู้ปกครองและครู เกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นซึ่งมีต่อค่าใช้จ่ายในการเรียนของนักเรียน และการปฏิบัติงานของครู เพื่อเป็นข้อมูลหนึ่งในการเสนอแนะและแสวงหาแนวทางการแก้ไขการศึกษา

การดำเนินงานสำรวจนี้เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนสิงหาคม และตลอดเดือนกันยายน 2540 โดยประชากรเป้าหมาย คือ ผู้ปกครองของนักเรียน และครูทุกคนทั่วไปประเทศสำหรับกลุ่มตัวอย่าง คณะผู้วิจัยได้สุ่มโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ และเทศบาลจากทุกภาคทั่วประเทศ จำนวนทั้งสิ้น 299 โรงเรียน เป็นกลุ่มตัวอย่าง และในแต่ละโรงเรียนได้สุ่มผู้ปกครองจำนวน 30 คน และครู 10 คน เป็นหน่วยตัวอย่างในการศึกษา โดยขอความร่วมมือให้ทางโรงเรียนเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลให้ ซึ่งทั้งหมดนี้คณะผู้วิจัยได้รับแบบสอบถามกลับคืนมาทั้งสิ้น 7,541 ฉบับ จำแนกเป็นแบบสอบถามของผู้ปกครอง 5,547 ฉบับ และแบบสอบถามของครู 1,994 ฉบับ

สำหรับรายละเอียดของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า

ผู้ปกครอง ส่วนใหญ่จะเป็นหญิง (ร้อยละ 53) มีการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 59) มีอาชีพทางการเกษตร (ร้อยละ 40) อาศัยอยู่ในชนบทและนอกเมือง (ร้อยละ 64) ในภาคกลาง (ร้อยละ 32) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 24) โดยมีบุตร/หลานที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 76) มากที่สุด รองลงไป คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ร้อยละ 36) และเป็นที่น่าสนใจว่ามีผู้ปกครองชายจำนวนไม่น้อยที่ตอบแบบสอบถามนี้ (ร้อยละ 47)

ครู ส่วนใหญ่เป็นหญิง (ร้อยละ 69) มีการศึกษาระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 85) อาศัยอยู่ในตัวเมือง (ร้อยละ 58) มากกว่านอกเมืองหรือชนบท (ร้อยละ 42) ในภาคกลาง (ร้อยละ 34) มากที่สุด รองลงไปคือ ภาคตะวันตกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 23) โดยกว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างมีบ้านเป็นของตนเอง (ร้อยละ 56)

ข้อค้นพบจากการสำรวจในแต่ละกลุ่ม มีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มผู้ปกครอง

1. ผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจที่มีต่อค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของนักเรียนในปกครอง พบว่า เกือบ 90% ของผู้ปกครองที่เป็นกลุ่มตัวอย่างต่างกล่าวว่า ภาวะเศรษฐกิจที่กำลังตกต่ำอยู่ในขณะนี้ส่งผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของบุตร/หลานในปกครอง โดยค่าใช้จ่ายที่ผู้ปกครองถึงครึ่งหนึ่งที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีความเห็นตรงกันว่าได้รับผลกระทบ คือ ค่าอาหาร ขนม เครื่องดื่ม ค่าเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และค่าอุปกรณ์การเรียน

2. วิธีการแก้ไขปัญหาด้านค่าใช้จ่ายของนักเรียนที่ผู้ปกครองส่วนใหญ่กระทำ คือหาทางเพิ่มรายได้ให้มากขึ้น โดยไม่ลดค่าใช้จ่ายของบุตร/หลาน (ร้อยละ 58) ขณะที่ผู้ปกครองส่วนหนึ่งจะลดเงินที่让孩子ไปโรงเรียน (ร้อยละ 36) ส่วนการ让孩子หยุดเรียนมาช่วยทำงาน หรือรุนแรงถึงขั้น让孩子ลาออกมาทำงาน มีน้อยมาก (ร้อยละ 3)

3. ภาวะการว่างงานของคนในครอบครัว พบว่า ในช่วงที่เก็บรวบรวมข้อมูล (สิงหาคม - กันยายน 2540) ครอบครัวส่วนใหญ่ยังไม่มีปัญหาของผู้ที่จบการศึกษา แต่ยังไม่มีการทำงานหรือเคยทำงาน แต่ถูกให้ออกจากงาน (ร้อยละ 81 และ 76) แต่ครอบครัวที่ประสบปัญหาเหล่านี้ก็เริ่มมีจำนวนมากขึ้นบ้างแล้ว กล่าวคือ มีประมาณร้อยละ 20 และ 24 ตามลำดับ

4. ระดับการศึกษาที่ผู้ปกครองต้องการให้บุตร/หลานได้เรียนมากที่สุด ซึ่งอยู่ในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 26) ม.ปลาย หรือ ปวช.(ร้อยละ 25) และสูงกว่าปริญญาตรี (ร้อยละ 24)

5. วิธีการที่ผู้ปกครองต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือ ส่วนใหญ่ต่างต้องการให้รัฐช่วยเหลือด้วยการให้นักเรียนได้เรียนฟรีถึง ชั้น ม.6 (ร้อยละ 45) รองลงไปคือ การช่วยค่าใช้จ่ายส่วนตัวของนักเรียน เช่น ค่าเสื้อผ้า ค่าหนังสือ (ร้อยละ 23) และการลดค่าบำรุงการศึกษา ตลอดจนค่าใช้จ่ายอื่นที่โรงเรียนเรียกเก็บจากนักเรียน (ร้อยละ 17) ตามลำดับ

ในส่วนของคุณ

1. ความรู้สึกที่ทราบว่าเป็นประเทศไทยกำลังประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ เกือบ 90% ของคุณที่เป็นกลุ่มตัวอย่างกล่าวว่า รู้สึกตกใจ เพราะไม่คาดคิดมาก่อน

2. สิ่งกังวลมากที่สุดในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจเช่นนี้ คือการที่สินค้าจะมีราคาแพงขึ้น (ร้อยละ 59) รองลงไป คือ การศึกษาของประเทศจะได้รับผลกระทบ การพัฒนาการศึกษาจะต้องชะงักงัน (ร้อยละ 34) นอกนั้นปรากฏว่า ได้รับความสนใจน้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นการไม่ขึ้นเงินเดือน หรือการที่จะได้งบประมาณน้อยลง

3. ผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจที่คุณได้รับในปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่กล่าวว่าได้รับผลกระทบแล้ว คือ สินค้ามีราคาแพง (ร้อยละ 74)

4. ฐานะทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน คุณส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มมีหนี้สินมาก หรือมีหนี้สินแต่ไม่มาก มากที่สุด (ร้อยละ 40 และ 39 ตามลำดับ) โดยผู้ที่ไม่เหลือเก็บ แต่ไม่มีหนี้ หรือมีเหลือ

เก็บบ้าง จนถึงมีความเป็นอยู่อย่างสบาย มีน้อยถึงน้อยมาก เพราะมากกว่า 90% ของครูไม่ได้ทำอาชีพเสริม

5. หากเศรษฐกิจไม่ดีขึ้น จนกระทบถึงความเป็นอยู่ ครูที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่กล่าวว่า ไม่มีกำลังใจสอน และทำให้การเรียนการสอนไม่มีคุณภาพ (ร้อยละ 45) ขณะที่ครูอีกกลุ่มหนึ่งจำนวนไม่น้อย (ร้อยละ 39) มีความคิดเห็นตรงกันข้าม คือ จะปฏิบัติหน้าที่ไปตามปกติ เพราะครูจะต้องมีความอดทน

6. ถ้ารัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือครู โดยเพิ่มเงินเดือน ตั้งกองทุนให้กู้ยืมดอกเบี้ยต่ำหรือให้ครูทุกคนเบิกค่าเช่าบ้านได้ ครูส่วนใหญ่เลือกที่จะให้เพิ่มเงินเดือนให้มากขึ้นเป็นกรณีพิเศษแบบสาขาขาดแคลน มากที่สุด (ร้อยละ 46) รองลงไปคือ การตั้งกองทุนให้กู้ยืม ดอกเบี้ยต่ำ (ร้อยละ 32)

7. กรณีที่มีอาชีพหรืองานอื่นให้เงินเดือนมากกว่าที่ได้รับ ครูส่วนใหญ่กล่าวว่าอาจจะเปลี่ยนไปประกอบอาชีพเหล่านั้น หากมีความมั่นคงแบบราชการ (ร้อยละ 60) สำหรับผู้ที่กล่าวว่าจะไม่เปลี่ยนอาชีพ มีประมาณร้อยละ 31 และผู้ที่คิดว่าจะต้องเปลี่ยนอาชีพแน่นอน หากได้รับเงินเดือนมากกว่า มีเพียงร้อยละ 10 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540 : เอกสารประกอบการประชุม ONEC FORUM ครั้งที่ 5)

2.2 องค์ประกอบทางด้านสังคม

สภาพโดยทั่วไปของสังคมไทยมีลักษณะดังต่อไปนี้

ปัจจุบันประเทศไทยมีจำนวนประชากรประมาณ 60 ล้านคน สังคมส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรม เพราะประชากรประมาณร้อยละ 80 ประกอบอาชีพทางการเกษตร การย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการกระจายตัวของประชากรในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อแสวงหางานทำ โดยเฉพาะการย้ายถิ่นไปสู่กรุงเทพฯ เพื่อการหางานทำและเพื่อการศึกษา กลุ่มของผู้ย้ายถิ่นเป็นคนหนุ่มสาว และเป็นคนโสด

ด้านลักษณะสังคม ปัจจุบันประเทศไทยมีลักษณะสังคม 2 แบบคือ สังคมชนบทและสังคมเมือง ในสังคมชนบทจะมีการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ มีการติดต่อกันแบบถึงตัว มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันสูง มีการรวมตัวอย่างเหนียวแน่น สมาชิกของสังคมรู้จักหน้าที่ของตนเองและ

มีความราบรื่นในการดำรงชีวิต มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ นับถืออาวุโสเห็นอกเห็นใจ มีค่านิยมแห่งความดีทางศาสนาเป็นสังคมที่เคร่งทางศาสนา ทำให้คนนับถือความสำคัญของบุคคลและได้รับการยกย่องนับถือจากคนทั่วไปได้แก่ พระ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ส่วนสังคมเมือง โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ และเมืองหลวง จะมีคนจำนวนมาก มีความหนาแน่นมาก จำนวนองค์กรและจำนวนกลุ่มมากมายมีฐานะทางเศรษฐกิจ และอำนาจทางการเมืองเป็นตัวขับเคลื่อนถึงระดับชนชั้นต่าง ๆ

ด้านสภาวะแวดล้อม ปัจจุบันมีคนอาศัยอยู่ในเมือง และรอบ ๆ เมืองมากกว่าในชนบท เพราะมีเมืองอุตสาหกรรมและการจ้างแรงงานมาก ทำให้สังคมในเมืองเล็กลงสภาพเป็นเมืองค้าขายและธุรกิจ ผลกระทบที่เกิดขึ้นมี 2 ลักษณะคือ ผลทางกายภาพ ซึ่งเกิดจากอุตสาหกรรมทำให้เกิดน้ำเน่าเสีย อากาศเสีย ดินเสีย พืชผลมีสารพิษปะปน และผลกระทบทางด้านจิตใจของคนในสังคมที่มีแต่การแข่งขันกัน มีความรีบร้อน และผลกระทบทางด้านจิตใจของคนในสังคมที่มีแต่การแข่งขันกัน มีความรีบร้อน ความเห็นแก่ตัวขาดการเอื้อเฟื้อและเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ (ชบวน พลตรี. 2530 : 31 - 32 ; นิตยา พิริยะธรรมวงศ์. 2538 : 4 - 5)

สังคมไทยปัจจุบันประสบปัญหาในเรื่องต่อไปนี้คือ

1) **ปัญหาด้านสังคม** สาเหตุอาจเนื่องจากความผิดพลาดในการวางแผนพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจมากเกินไป แต่ให้ความสำคัญน้อยต่อการพัฒนา และการแก้ไขปัญหาสังคม ได้แก่ ปัญหาความยากจนของคนส่วนใหญ่ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโสเภณี ปัญหาการขูดรีดแรงงานเด็ก ซึ่งเป็นผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจ แบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา นอกนั้นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติก็มีแนวโน้มในการทำลายมากขึ้น ทำให้มีการทำลายภาวะสมดุลของธรรมชาติ

2) **ปัญหาการใช้ที่ดินผิดประเภท** จากนโยบายของรัฐบาลในอันที่จะจัดทรัพยากรที่ดินให้เป็นประโยชน์ต่อประชากรส่วนใหญ่ แต่คนที่ฐานะดี มีเงินมาก มักจะซื้อที่ดินเป็นของตนเองมากเกินไปกำลังที่จะทำประโยชน์ โดยซื้อที่ดินทำนามาสั่งสร้างโรงงาน จัดโครงการที่อยู่อาศัย ทำให้ชาวไร่ชาวนานานหมดที่ทำกิน เงินทองที่ขายไปก็หมดลงไปทุกวัน ทำให้คนพวกนี้หันมาทำงานรับจ้างไปวันหนึ่ง ๆ

3) **ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ** จากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบไม่มีการควบคุมและป้องกันทำให้เกิดภัยคุกคามชีวิตคนไทย ได้แก่ ปัญหาอากาศเป็นพิษ ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหา น้ำเน่าเสีย ปัญหาสารพิษ สาเหตุอีกหลายอย่างคือ คนไทยเป็นคนมักง่าย ไม่มีระเบียบวินัย เจ้าหน้าที่เพิกเฉยต่อหน้าที่ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้

4) **ปัญหาการจัดการศึกษาและคุณภาพการศึกษาต่ำ** การจัดระบบการศึกษาของไทยยังไม่เหมาะที่จะรองรับและสนับสนุนการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย การเรียนการสอนยังมุ่งเน้นการจำมากกว่าการสอนให้คิดริเริ่มสร้างสรรค์ หย่อนการอบรมจริยธรรม ขาดจิตสำนึก รับผิดชอบต่อสังคมส่วนร่วม และสภาพแวดล้อม จากสภาพที่เป็นอยู่ของเยาวชนและประชาชน ทำให้ทราบว่าที่ผ่านมาคุณภาพของการศึกษายังต่ำอยู่ จะต้องมีการพัฒนาคุณภาพ โดยวิธีการต่าง ๆ คือ การกระจายการศึกษาภาคบังคับให้ถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ปรับปรุงปฏิรูปการศึกษาของไทยให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรี และการปกครองระบอบประชาธิปไตย

5) **ปัญหาความยากจน** ประเทศไทยกำลังเผชิญปัญหาความยากจนของคนในชาติที่มองเห็นด้วยตา มีทั้งยากจนเงิน ขาดเทคโนโลยี และเกิดจากการถูกขกฉวยโอกาสและประโยชน์จากผู้มีอำนาจ มีรายได้ต่ำ สิทธิเสรีภาพด้อยกว่าคนที่รวย รัฐบาลปฏิบัติต่อคนรวยอย่างละมุนละม่อม แต่ปฏิบัติต่อคนจนอย่างไม่มีศีลธรรม ตราบใดที่โครงสร้างการจัดการทางเศรษฐกิจ การเมืองยังบกพร่องมักมีการเบียดเบียนเข้าหาคนรวยและยังไม่ได้รับการปฏิรูปแก้ไข ให้เงื่อนไขต่อคนส่วนใหญ่แล้ว ภาวะความแตกต่างของรายได้และฐานะความเป็นอยู่จะยิ่งห่างกันมากขึ้น

6) **ปัญหาฉ้อราษฎร์บังหลวง** เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบราชการและประชาชน ถือว่าเป็นสิ่งเลวร้ายในสังคม คอยถ่วงความเจริญของประเทศ ขาดความยุติธรรมทางสังคม การเก็บภาษีอากรบกพร่อง ราชการก็ไร้ประสิทธิภาพ ทำให้พฤติกรรมของบุคคลของรัฐและประชาชนมีการให้และรับสินบน ทำให้พฤติกรรมเช่นนี้หยั่งลึกลงในบ้านเมือง และยังมีการพัฒนาวิธีการที่แยบยล ยากที่จะหาข้อหรือประเด็นความผิดตามกฎหมายได้

7) **ปัญหาทางเศรษฐกิจ** ทรัพยากรเริ่มขาดแคลน มีราคาสูงขึ้น ต้นทุนจึงสูงเช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ถูกใช้ไปอย่างสิ้นเปลือง หากการบูรณะและฟื้นฟูอย่างเหมาะสม ต้องพึ่งพาอาศัยการนำเข้าจากต่างประเทศ การบริการทางเศรษฐกิจและสังคม ยังไม่ทันต่อการความต้องการทั้ง

ปริมาณและคุณภาพ การกระจายไม่สามารถกระจายได้อย่างทั่วถึงทัดเทียมกันรวมทั้งรายได้ของเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา ยังมีรายได้ต่ำกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ทำให้คนกลุ่มดังกล่าวขาดโอกาสในการศึกษาในการเข้าร่วมพัฒนาประเทศ รัฐบาลจึงต้องมีบทบาทในการแก้ไขกระจายรายได้ไปสู่ชนกลางและชั้นต่ำให้มากขึ้น

8) **ปัญหาการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี** ประเทศไทยยังขาดการผลิตกำลังคนทางด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเพื่อสนองความต้องการของตลาด และเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันให้เพียงพอ จึงทำให้ในปัจจุบันยังคงมีหน้าที่ใช้และบริการทางเทคโนโลยี ซึ่งต้องพึ่งพาเทคโนโลยีนำเข้าจากต่างประเทศอยู่

ปัญหาสังคมในประเทศไทยเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจมากเกินไป โดยไม่คำนึงการพัฒนาด้านอื่นๆ ทำให้มีปัญหาด้านสังคมเป็นการทอดทิ้งสังคมโดยมุ่งแต่เศรษฐกิจและทอดทิ้งมนุษย์ วิชาการ จริยธรรม คุณธรรม ที่ดีไป (บุญชู โรจนเสถียร, 2535 : 14 - 25.)

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเป็นไปในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างครอบครัว โครงสร้างสังคม และโครงสร้างการศึกษา ดังนี้

1. โครงสร้างครอบครัว

ขนาดและโครงสร้าง

โครงสร้างครอบครัวไทยเปลี่ยนแปลงไปในด้านขนาดครอบครัว จะมีขนาดเล็กลงและระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามลักษณะดังกล่าว จะยังมีความแตกต่างกันในระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท ปัจจัยที่ส่งกระทบโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการพัฒนาประเทศทางด้านอุตสาหกรรม และเกิดกระบวนการขยายตัวของเมือง (Industrialization and Urbanization) ไปพร้อม ๆ กัน

สาเหตุของการที่ขนาดครอบครัวเล็กลง เนื่องจากยังมีการขยายตัวทางภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น และมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนประเทศให้ก้าวเข้าสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ซึ่งความจำเป็นพื้นฐานคือ ความต้องการพื้นที่เพื่อการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ขนาด

ที่ดินทางการเกษตรถูกเปลี่ยนแปลงไปเพื่อการใช้ประโยชน์ด้านอุตสาหกรรม และในกรณีของการเกษตรในขนาดพื้นที่ที่ถือครองมีขนาดใหญ่และเป็นในรูปแบบการเพาะปลูกแบบ Plantation ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของพืชโดยมีกลุ่มธุรกิจเอกชนหรือบริษัทใหญ่เป็นเจ้าของ และแบ่งให้เกษตรกรทำในลักษณะเป็นลูกจ้างบริษัทหรือ Contract Farming คือ มีการทำสัญญาต่อกันระหว่างชาวไร่ชาวนาผู้ผลิตและกลุ่มธุรกิจเอกชนผู้ดำเนินการทางด้านตลาด การจัดการทางด้านการเกษตรจะมีลักษณะของเกษตรครบวงจรดังเช่น บริษัทเจริญโภคภัณฑ์ บริษัทมาบุญครอง ซีรีชัย ฯลฯ กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

ปัจจัยการผลิตสำคัญประการหนึ่งคือ ที่ดิน ปัจจุบันราคาสูงมากขึ้นเพราะการขยายตัวของอุตสาหกรรม ที่ดินอยู่ใกล้เมืองหรือเขตชานเมืองใหญ่ ๆ เช่น เชียงใหม่ นครราชสีมา ขอนแก่น ฯลฯ กลายเป็นที่อยู่อาศัย ย่านธุรกิจการพาณิชย์บริเวณดังกล่าวนี้ราคาที่ดินจะสูงมากสำหรับในเขตชนบทก็แพงขึ้นเช่นกันตามสัดส่วนขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นที่และทำเลที่ตั้ง

เกษตรกรบางส่วนขายที่ดินเมื่อเกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรม และการขยายตัวของธุรกิจการจัดสรรที่ดิน บ้านจัดสรร ฯลฯ การซื้อขายเกิดขึ้นเพราะราคาที่ดินสูงจนน่าพอใจเมื่อขายแล้วก็ไปหาซื้อที่ดินที่เป็นที่ทำเกษตรได้ในบริเวณที่ไกลออกไปจากตัวเมือง หรือนอกเมืงที่ดินเสื่อมโทรมที่ยังพอมีอยู่และราคาไม่แพงนักเพื่อทำเกษตรต่อไป อย่างไรก็ตามการที่เกษตรกรจะขายที่ดินในระยะต่อไปนี้ในราคาสูงแล้วไปหาซื้อที่ดินผืนใหม่ที่ราคาถูกคงจะลำบากขึ้นตามลำดับ เพราะพื้นที่เกษตรลดน้อยลงไปทุกที ดังนั้นทางออกคือไปเป็นลูกจ้างทำเกษตร หรืออพยพเข้าเมืองเพื่อหางานรับจ้างทำซึ่งมักจะเป็นกรณีหลัง และเมื่อเข้ามาอยู่ในเมืองโอกาสของการได้เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยก็มี แต่ขนาดพื้นที่ที่อยู่อาศัยมีขนาดเล็กลงไปเรื่อย ๆ เมื่อคนอพยพเข้าเมืองมามาก เพราะเป็นแหล่งงาน ขนาดที่อยู่อาศัยมีลักษณะเป็นทาวเฮ้าส์ และคอนโดมิเนียม เพราะที่ที่ดินราคาแพงตลอดจนค่าวัสดุอุปกรณ์การก่อสร้างรวมทั้งค่าแรงก็สูงขึ้น ดังนั้นขนาดของครอบครัวก็จะถูกจำกัดให้เล็กลงไปด้วยเช่นกัน

ปัจจัยที่ต้องพิจารณาอีกด้านหนึ่ง คือการอพยพย้ายถิ่นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชนบทในสภาพที่ผ่านมาและในปัจจุบันนั้น จากการที่สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศธรรมชาติเสื่อมโทรมลงส่งผลกระทบต่อประชากรบางส่วนในชนบทที่เดิมเคยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้พากันอพยพเข้าเมือง เพื่อแสวงหาอาชีพที่ไม่ต้องอาศัย

ทรัพยากรธรรมชาติในชั้นปฐมภูมิเพื่อการผลิต ประชากรกลุ่มดังกล่าวต่างก็พากันอพยพเข้ามา อยู่ในชุมชนเมือง ซึ่งมีพื้นที่อยู่อย่างจำกัดเพื่อทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และโรงงาน อุตสาหกรรมส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตเมือง ดังนั้นประชากรกลุ่มที่อพยพเข้ามาหางานทำจึงตั้ง ถิ่นฐานภายในเมืองและมีการอพยพเข้ามาเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในเขตเมืองหลวงหรือกรุงเทพฯ ผวอกกับค่านิยมที่คนรุ่นหนุ่มสาวเองก็ต้องการที่จะเห็นแสงสีของเมืองกรุง แม้ว่าอาจจะไม่ได้ตั้ง รกรากถาวรแต่ก็ขอให้ได้มาผ่านการใช้ชีวิตเมืองกรุงชั่วระยะหนึ่ง เพื่อจะได้กลับไปเป็นคน ทนสมัยในชนบท อัตราการอพยพย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองจึงสูง

ระบบความสัมพันธ์

นอกจากปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวที่ส่งผลให้ขนาดครอบครัวเล็กลงแล้ว นโยบายของรัฐใน ด้านการวางแผนประชากรก็มีส่วนในการทำให้ขนาดครอบครัวเล็กลงเช่นกัน นอกจากขนาด ครอบครัวเปลี่ยนแปลงแล้ว ระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ สำคัญของสถาบันครอบครัวนอกเหนือจากการเพิ่มจำนวนสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม เพราะเป็น บทบาทหน้าที่ที่จะทำให้สมาชิกนั้นเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพต่อสังคม

ครอบครัวไทยในสังคมเมืองในการที่ครอบครัวมีความจำเป็นต้องใช้เครื่องอำนวยความสะดวก เพื่อช่วยลดภาระงานบ้านดังกล่าวนี้ เนื่องจากความจำเป็นทางด้านภาระหน้าที่การงาน ที่ทั้งชายและหญิงที่มีบทบาทหน้าที่เป็นสามีและภรรยาต้องออกไปทำงานนอกบ้าน และมีผลให้ ความสัมพันธ์ตามบทบาทหน้าที่เปลี่ยนแปลงไป

1) ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ - แม่ - ลูก และการเลี้ยงดูอบรมสั่งสอน

ในกรณีสามีภรรยาต้องประกอบกิจการทางเศรษฐกิจนอกร้านของครอบครัวในเมือง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่ ลูกลดลงไป ความห่างเหินมีมากขึ้น เด็กเล็กก็เติบโตกับ พี่เลี้ยง หรือสถานรับเลี้ยงเด็ก ซึ่งสามารถให้ความรักความอบอุ่นต่อเด็กได้น้อยกว่าพ่อแม่ การ อบรมเลี้ยงดูบุตรมุ่งแต่จะให้ความสะดวกสบายทางวัตถุแต่ขาดความรักความอบอุ่น และความ ล้มเหลวในบทบาทหน้าที่ของสถาบันครอบครัวมีแนวโน้มจะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะ อย่างยิ่งถ้าในเมืองก็มีลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว คือครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูกเท่านั้น ขณะนี้ปัญหาต่าง ๆ ปัญหาหย่าร้าง ปัญหาโสเภณี ปัญหาเด็กและเยาวชน ก่อคดีอาชญากรรม ฯลฯ มีสาเหตุปัจจัยมาจากครอบครัว

การคาดการณ์ในเรื่องการอบรมสั่งสอนบุตร พ่อแม่ส่วนหนึ่งมีความรู้ความเข้าใจและตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนในการที่จะสร้างสมาชิกของสังคมให้มีคุณภาพด้วยการอบรมสั่งสอนบุตรด้วยการยึดหลักเหตุผล ประสบการณ์ และความรับผิดชอบ และการพึ่งตนเองมากขึ้น และในทำนองเดียวกัน การลงโทษก็จะใช้วิธีการตักเตือนด้วยเหตุผลมากกว่าใช้วิธีการเฆี่ยนตี ส่วนการอบรมสั่งสอนเด็กของพ่อแม่คนไทยในครอบครัวชนบท และครอบครัวในเมืองบางพื้นที่ เช่น ชุมชนแออัดส่วนใหญ่มักไม่ค่อยให้ความสนใจและเอาใจใส่ในการอบรมสั่งสอนลูกเท่าที่ควร บ้างก็ปล่อยให้เป็นการะหน้าที่ของครู เพราะไปตั้งความหวังว่าครูสมัยนี้เหมือนกับครูสมัยก่อน ๆ ดังนั้น เด็กจึงมีสภาพโตขึ้นตามสภาพแวดล้อมที่ตนเองอยู่มากกว่าระดับวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเอง

ส่วนครอบครัวในเมือง หรือครอบครัวที่พ่อแม่มีฐานะค่อนข้างดี หรือดีมาก ก็เลี้ยงลูกไม่เป็น คือเลี้ยงให้เด็กพึ่งตนเองไม่ได้ ต้องคอยพึ่งพ่อแม่ตลอดเวลา ข้อสังเกตดังกล่าวเกิดจากการพิจารณาพฤติกรรมของนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน

2) ความสัมพันธ์ระหว่างสามี - ภรรยา

ลักษณะของครอบครัวเป็น Single parent households มากยิ่งขึ้น เด็กจะต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับพ่อหรือแม่ และในขณะเดียวกันก็ต้องมีการสร้างค่านิยมและทัศนคติในการที่จะให้คนอยู่ในสังคมแบบโดดเดี่ยวได้ เพราะคนจะถูกทำให้โดดเดี่ยวยิ่งขึ้นจากสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สภาพดังกล่าวนั้นก็ เป็นผลกระทบมาจากสาเหตุปัจจัยดังกล่าวข้างต้น ที่สามีภรรยาต้องทำงานเพื่อหารายได้ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ใช้แลกเปลี่ยนวัตถุที่ต้องการเพื่อการดำรงชีวิตในสังคม ต่างฝ่ายต่างไม่ต้องพึ่งพากันทางเศรษฐกิจ การออกทำงานนอกบ้าน และ/หรือบางกรณีอาจต้องแยกกันอยู่ชั่วคราว หรือชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งเพื่อทำหน้าที่การงาน ฯลฯ โอกาสที่จะพบคนใหม่ หรือการแอบมีสามี/ภรรยาใหม่ย่อมมีมากขึ้น และยิ่งสภาพสังคมในปัจจุบันความเสื่อมทางศีลธรรมจรรยาของคนข้างเห็นได้จากพฤติกรรมที่ผู้คนแสดงออก และจากสถิติตัวเลขการหย่าร้าง ชาวจากสี่มณฑลชน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้นับวันจะมีสภาพเป็นเรื่องธรรมดาในสังคมเมือง

3) ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ

ครอบครัวไทยยังให้ความสำคัญกับญาติผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายพ่อ และฝ่ายแม่ โดยเฉพาะปู่ ย่า ตา ยาย และลักษณะดังกล่าวคงจะยังคงมีอยู่มากในสังคมชนบท นอกจากนี้สังคมไทย

ยังต้องยึดถือค่านิยมหลักในเรื่องความกตัญญูรู้คุณ และไม่มองว่าคนเฒ่าคนแก่เป็นภาระแก่ครอบครัวและสังคม แต่โอกาสที่สังคมจะละเลยค่านิยมดังกล่าว หรือการคิดว่าคนเฒ่าคนแก่เป็นภาระของครอบครัวจะมีความเป็นไปได้ปานกลาง ซึ่งน่าจะเป็นสัญญาณบอกเหตุว่าสังคมไทย กำลังจะไปสู่นาคตที่จะเต็มไปด้วยผู้คนที่ไร้คุณธรรมมากยิ่งขึ้น (อัจฉรา วัฒนณรงค์, 2539 : น. 101 - 106)

บทบาทของการศึกษาในการพัฒนาสังคม

มนุษย์กับสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยจะเห็นได้ว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างสังคม และในทำนองเดียวกัน สังคมก็เป็นผู้กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะการที่คนเราอยู่รวมกันมาก ๆ ถ้าต่างคนต่างประพฤติปฏิบัติตามอำเภอใจและไม่ขัดผลประโยชน์ หรือกระทบกระเทือนผู้อื่น จะทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม ดังนั้นสังคมจึงจำเป็นต้องกำหนดระเบียบข้อประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อให้คนในสังคมถือปฏิบัติ เพื่อประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวม การศึกษาจึงมีบทบาทที่สำคัญมาก ที่จะทำให้คนในสังคมได้เข้าใจและปฏิบัติตาม ระเบียบ และข้อประพฤติปฏิบัติดังกล่าวได้ การศึกษากับสังคมจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

การพัฒนาสังคมตามความหมายกว้าง ๆ หมายถึง การปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยการปรับปรุงทางการศึกษา การสาธารณสุข การสาธารณูปการ และการให้สวัสดิการสังคม ทั้งนี้โดยมุ่งที่จะปรับปรุงสภาพและแก้ไขปัญหาทางสังคมในปัจจุบัน และส่งเสริมความสามารถของประชาชนให้มีระดับการประกอบอาชีพสูงขึ้น ให้ประชาชนมีการอยู่ดีกินดี มีความมั่นคงในการทำงาน และมีรายได้ตอบแทนที่ยุติธรรม รวมทั้งการลดและขจัดปัญหาความขัดข้องของประชาชนทั้งในตัวเมืองและชนบท ที่ยังไม่สามารถปรับตัวให้เหมาะสมและทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของชีวิตในปัจจุบัน ทั้งนี้จะต้องมุ่งสร้างระเบียบการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมทุกระดับ ส่งเสริมให้มีการช่วยเหลือและร่วมมือสร้างความเจริญให้ท้องถิ่นและหมู่คณะ สร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในประเทศ และส่งเสริมให้มีการผสมผสานคุณลักษณะที่เหมาะสมจากวัฒนธรรมแผนใหม่กับวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดแก่ชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งการกำหนดมาตรการในการป้องกันปัญหาที่จะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในระยะต่อไปของสังคม อันสืบเนื่องมาจากการ

เพิ่มของประชากร การขยายตัวของเมือง การเปลี่ยนแปลงการใช้เครื่องจักรกลในการเกษตรและอุตสาหกรรม และการเคลื่อนย้ายประชากรเข้าสู่ตัวเมืองด้วย

สำหรับความต้องการของสังคมกับการศึกษานั้น ในทุกสังคมมักมีระบบชนชั้น ซึ่งแบ่งสมาชิกของสังคมเป็นชั้นสูงชั้นต่ำ ในสังคมดั้งเดิมบางสังคมมีการกำหนดชั้นของคนตั้งแต่แรกเกิดโดยไม่พิจารณาถึงตำแหน่งและเกียรติในสังคมว่าเป็นอย่างไร และในบางสังคมเราดูสถานะหรือตำแหน่งในสังคมจากทรัพย์สินสมบัติ หรือตำแหน่งของบิดามารดา แต่ในสังคมร่วมสมัยระบบชนชั้นเริ่มมีการพัฒนาให้อยู่บนพื้นฐานของความสามารถซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญมากในการเปลี่ยนแปลงแบบดั้งเดิมมาเป็นแบบสมัยใหม่ภายในช่วงเวลาหนึ่งถึงสองศตวรรษที่แล้วมานี้เอง ตำแหน่งทางการเมือง ทหาร ศาล ปัญญาชน หรือทางศาสนา ซึ่งเดิมขึ้นอยู่กับวรรณะหรือตำแหน่งของบิดามารดา แต่ในปัจจุบันตำแหน่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความสามารถ และถ้ามีการศึกษาและความสามารถในการหาเลี้ยงชีพสูง สามารถปรับสถานะทางสังคมได้ด้วย

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีต่อการศึกษา มีมากมาย เพราะการศึกษาเป็นวิธีที่ให้ประสิทธิผลมากที่สุดในการยกระดับฐานะจากชั้นต่ำกว่าไปสู่ชั้นสูงกว่า และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเองก็เป็นการสนับสนุนการศึกษาที่สำคัญที่สุด ดังนั้นประชาชนจึงเรียกร้องที่จะรับการศึกษาเพราะเห็นประสิทธิผลของการศึกษาว่าเป็นเครื่องยกระดับฐานะทางสังคม เช่น ชาวนาในชนบทพบว่าลูกของเขาอาจมีสถานะทางสังคมสูงขึ้น ถ้าได้รับการศึกษาดีเขาอาจได้เป็นครู หรือเสมียน หรือคนงานโรงงานซึ่งเรียนหนังสือภาคค่ำได้เลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้าคนงาน หรือได้ตำแหน่งสูงขึ้น ถ้าการศึกษาเป็นที่ต้องการในฐานะที่เป็นเครื่องยกระดับทางสังคมและโอกาสต่าง ๆ ในชีวิตแล้ว การศึกษาก็เป็นสิทธิอันชอบธรรมของทุกคน

ดังนั้นการให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชนและมีพฤติกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับที่สังคมส่วนใหญ่ต้องการขึ้นอยู่กับการจัดการศึกษา การจัดการศึกษา เพื่อให้ได้ผลดังกล่าวจะต้องจัดทำเป็นแบบแผนแน่นอน เพราะปัจจุบันมีเรื่องต่าง ๆ ที่จะต้องเรียนรู้มาก ความรู้ด้านต่าง ๆ และวิชาอาชีพต่าง ๆ ก็เพิ่มความสำคัญมากขึ้น เดิมนั้นมนุษย์ยังไม่มีการใช้ตัวหนังสือ การศึกษาส่วนใหญ่จะทำกันภายในกลุ่ม ไม่มีความลับแก่เด็ก ให้เด็กเรียนรู้ด้วยการสังเกตหรือได้มีประสบการณ์ในสังคม เด็กจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้ใหญ่ และ

ยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิชาชีพและคุณธรรมต่าง ๆ เมื่อสังคมเจริญขึ้น ผู้คนมากขึ้น เราจะพึ่งทางเกษตรอย่างเดียวไม่ได้ เพราะมีการขยายตัวทางอุตสาหกรรมและความเป็นอยู่ของผู้คนก็เปลี่ยนจากแบบชนบทมาเป็นแบบชาวเมือง การศึกษาเป็นเรื่องที่จำเป็นมากขึ้น

การศึกษาเป็นรากฐานความสมบูรณ์ในสังคม มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษาสอนให้คนมีทางทำมาหากินให้อยู่ดีกินดี และเป็นพลเมืองดี ซึ่งตรงตามการศึกษาแนวใหม่ 3 ประการคือ

1. ความรู้ (Knowledge) ซึ่งให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ
2. ทักษะ (Skills) คือความชำนาญในการใช้มือ
3. เจตคติ (Attitudes) คือค่านิยม ความเชื่อ จริยธรรมที่ดีและถูกต้อง

การศึกษาตามแนวใหม่นี้ ช่วยปลูกฝังค่านิยม ทศนคติต่าง ๆ การที่จะให้ได้ผลดีนั้นจะต้องมีการสอดแทรกวิชาการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับวุฒิและคุณวุฒิด้วย หากปฏิบัติได้ดังกล่าวก็จะทำให้สังคมของเราเป็นสังคมอยู่กันอย่างเข้าใจกันและมีความสุข

ในกรณีเช่นนี้การจัดให้การศึกษาแก่ผู้เยาว์ในสังคมก็มีบุคคลกลุ่มหนึ่งที่สังคมมอบหน้าที่ให้เป็นผู้จัดการดำเนินการให้การศึกษา โดยมีจุดหมายและวิธีการที่แน่ชัดโดยจัดตั้งสถาบันเพื่อให้การศึกษาแก่สมาชิกผู้เยาว์ โดยมีจุดหมาย หลักการ และวิธีการให้การศึกษาอย่างแน่ชัด ซึ่งเราเรียกกันว่าเป็นการศึกษาประเภทมีแบบแผน (Formal Education) เหตุนี้เราจึงถือว่าโรงเรียนและสถานศึกษาทั้งหลายย่อมเป็นสถาบันทางสังคม (Social institutions) ทั้งสิ้น

โรงเรียนเป็นสิ่งแวดล้อมที่ให้การศึกษแก่ผู้เยาว์ ในการที่จะให้การศึกษาอย่างเป็นแบบแผนแก่ผู้เยาว์นั้น เป็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่มีจุดประสงค์แน่นอน ในอันที่จะก่อให้เกิดการศึกษาผู้เยาว์ เราจะเห็นได้ว่าหากสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นไปตามยถากรรม การที่จะหวังให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาดังที่ต้องการ ย่อมจะเป็นไปได้โดยยาก ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของสังคมจะต้องจัดสิ่งแวดล้อมที่จะสามารถเอื้ออำนวยให้เกิดการศึกษาแก่ผู้เยาว์ได้ตามประสงค์ เราเรียกสภาพแวดล้อมที่จัดขึ้นเพื่อให้การศึกษาโดยตรง ในระบบการศึกษาอย่างเป็นแบบแผนว่า สถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นโรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย ในที่นี้จะขอเรียกรวม ๆ กันว่า โรงเรียน ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. โรงเรียนมีหน้าที่จัดสภาพแวดล้อมในแบบที่ง่ายที่สุดพอที่ผู้เยาว์จะเข้าใจได้ ทั้งนี้ เราจะเห็นความจริงอย่างหนึ่งว่ายิ่งมนุษย์มีความเจริญขึ้น ความซับซ้อนของสังคมก็ยิ่งยากแก่ความเข้าใจของผู้เยาว์มากขึ้นทุกที อย่างไรก็ตาม รากฐานในการเป็นสังคมนั้นเป็นสิ่งที่มีความเหมือน ๆ กันไม่ว่าจะเป็นสังคมแบบไหน โรงเรียนจึงเป็นสิ่งแวดล้อมแบบง่ายที่สุดที่จะให้ความความคิดรากฐานในการอยู่ร่วมกันในสังคม สภาพแวดล้อมในโรงเรียนควรจะเป็นสิ่งที่จะทำให้ผู้เยาว์สามารถใช้เป็นรากฐานในอันที่จะเข้าใจสังคมที่มีสภาพซับซ้อนยิ่งขึ้นได้

2. โรงเรียนควรจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่ขจัดสิ่งที่ปราศจากคุณค่าในการศึกษาอันอาจจะมียุติพลต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้เยาว์ ทำให้ทำในสิ่งที่ไม่ดีต่าง ๆ และในขณะที่เดียวกันก็จะต้องพยายามส่งเสริมให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในอันที่จะช่วยสร้างสังคมที่ดีขึ้นในอนาคต โรงเรียนจะปฏิเสธการปฏิบัติหน้าที่ที่จะต้องช่วยส่งเสริมความเจริญทางสังคมให้เกิดขึ้นไม่ได้ แท้จริงแล้วนักการศึกษาบางคนมีความเห็นไปไกลถึงกับว่า โรงเรียนมีบทบาทและหน้าที่โดยตรงที่จะต้องช่วยสร้างและปรับปรุงสังคมปัจจุบันให้ดีขึ้นด้วยประการต่าง ๆ นั่นคือ โรงเรียนควรจะเป็นผู้นำในสังคมไม่ใช่เป็นตามสังคมดังที่เป็นอยู่ในขณะนี้

3. โรงเรียนจะต้องเป็นสถานที่ที่ให้สิ่งแวดล้อมใหม่ ผู้เยาว์อาจมาจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อความเจริญเติบโตของตนเองให้ได้พบกับสภาพแวดล้อมที่กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม เช่น ผู้เยาว์ที่เกิดในถิ่นเสื่อมโทรมได้รับความฝักใฝ่จากสภาพแวดล้อมอันมีขอบเขตจำกัด ก็ควรจะได้สัมผัสกับสิ่งแวดล้อมที่กว้างขวางขึ้น เข้าใจในสภาพของสังคมอื่นที่นอกเหนือไปจากวงเขตจำกัดที่เคยมีมาแต่ก่อน

ดังนั้น โรงเรียนจึงได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ในด้านให้การศึกษาโดยตรง โรงเรียนเป็นหน่วยของสังคมเช่นเดียวกับครอบครัว แต่โรงเรียนปฏิบัติงานในด้านให้การศึกษา การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม และมีความสัมพันธ์กับผู้คนเฉพาะรายในโรงเรียน มีลักษณะเป็นแบบแผนมากกว่า

สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา การจัดการศึกษาส่วนใหญ่มักเป็นการเตรียมคนสำหรับการเป็นเสมียนหรือข้าราชการ ซึ่งไม่ต้องการความรู้ความสามารถอะไรไปกว่าการอ่านออกเขียนได้ ฟังและทำงานตามคำสั่งเป็น เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ แม้แต่การศึกษาชั้นสูงก็ไม่มีอะไรไปกว่าการเรียนรู้วิชาสามัญต่าง ๆ ในเชิงทฤษฎี โดยอาศัยการท่องจำมากกว่าการทำความเข้าใจและการรู้จักวินิจฉัยวิเคราะห์ ผู้ที่จบการศึกษาออกมาจึงไม่ได้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ แม้จะ

เป็นความจริงว่าคนที่มีการศึกษา เข้าใจคำสั่ง หรือเรียนรู้งานได้ดีกว่าคนที่ไม่มีการศึกษาอยู่บ้าง แต่คนที่มีการศึกษาขั้นต้นและขั้นกลางในประเทศที่กำลังพัฒนาโดยทั่ว ๆ ไป ก็ยังไม่มีความสามารถในการผลิตสูงกว่าคนธรรมดามากนัก เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายการลงทุนทั้งโดยฝ่ายรัฐบาลและโดยผู้ที่ต้องการได้รับการศึกษาเอง เพราะการศึกษาในประเทศที่กำลังพัฒนาที่ทำกันอยู่ ยังไม่ได้ช่วยให้คนมีความสามารถในวิชาชีพ มีหลักในการทำงาน มีความสามารถในการปรับตัวในการเรียนรู้ ซึ่งจะช่วยให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีความหมายขึ้นสักเท่าใด สิ่งที่การศึกษาในประเทศที่กำลังพัฒนาทำได้มักเป็นเพียงการผลิตคนที่มีความรู้ทางทฤษฎีโดยอาศัยการท่องจำ คนที่ไม่ค่อยมีความคิดอ่านของตนเอง ทำอะไรไม่ค่อยเป็นหรือไม่ค่อยกล้าทำอะไร รวมทั้งไม่ค่อยชอบทำงานหนัก หรือเห็นแก่ตัว เป็นลักษณะที่ไม่ส่งเสริมการพัฒนามากกว่า นอกจากการผลิตคนที่ไม่ค่อยมีคุณภาพแล้ว บางครั้งประเทศที่กำลังพัฒนายังมีแนวโน้มที่จะผลิตคนที่มีการศึกษาประเภทที่ไม่ค่อยเป็นที่ต้องการของระบบเศรษฐกิจออกมา มากเกินไปอีกด้วย เช่น แทนที่จะผลิตคนที่มีความรู้ทางช่าง ทางเทคนิค หรือวิชาชีพด้านต่างๆ ก็กลับผลิตคนที่มีความรู้วิชาสามัญตามหลักสูตรมัธยมออกมามาก แทนที่จะผลิตแพทย์ นักวิทยาศาสตร์ นักเกษตร ก็ผลิตแต่บัณฑิตทางด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ออกมามาก เพราะผลิตได้ง่ายกว่าและสังคมยอมรับเท่า ๆ กัน เป็นต้น ทำให้เกิดปัญหาผู้มีการศึกษาที่ไม่มีงานทำ หรือการไม่สามารถใช้ทรัพยากรคนที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์หนักขึ้นอีก ทั้งที่ประเทศที่กำลังพัฒนาอยู่ในสภาพยากจน มีงบประมาณจำกัด จำเป็นต้องระดมใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้อยู่แล้ว

การที่ประเทศที่กำลังพัฒนาจัดการศึกษาอย่างที่เป็นอย่างนี้ นอกจากเป็นเพราะการได้รับอิทธิพลจากตะวันตกโดยไม่รู้จักรนำมาประยุกต์หรือปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของประเทศแล้ว ยังเป็นเพราะว่าการจัดการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับเป้าหมายของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ล้าหลังของประเทศที่กำลังพัฒนาอีกด้วย เพราะว่าการศึกษาเมื่อมองในแง่ของเอกชนแล้วก็คือ การลงทุนเพื่อยกฐานะทางหนึ่งนั่นเอง ผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง ซึ่งมีอำนาจในการจัดการศึกษาด้วย จึงย่อมอยากจัดการศึกษาชนิดที่จะเปิดโอกาสให้ลูกหลาน และชนชั้นเดียวกับตนพัฒนาฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม ได้สูงกว่าคนอื่นเป็นสำคัญ ระบบการศึกษาในประเทศที่กำลังพัฒนาจึงเป็นระบบที่เน้นการแข่งขันเพื่อที่จะคัดคนกลุ่มน้อยขึ้นไปเป็นเจ้าคนนายคน โดยที่การแข่งขันดังกล่าวไม่ได้ตัดสินคนตามความ

สามารถที่แท้จริง ตามความเหมาะสมแต่อย่างใด แต่ตัดสินใจจากคนที่มีความรู้วิชาสามัญดี
ท่องจำเก่ง สอบได้คะแนนสูงเป็นสำคัญ ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้คนที่มาจากครอบครัวที่
มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม ดีกว่าหรือคนที่พ่อแม่สามารถลงทุนทางการศึกษาให้ได้มากกว่า
เรียนได้สูงกว่าคนที่มาจากครอบครัวยากจนหรือครอบครัวที่พ่อแม่ไม่มีการศึกษา ไม่มีความคิด
ในเชิงพัฒนา ที่เป็นดังนี้เพราะแม้รัฐจะเป็นผู้ลงทุนจัดการศึกษาส่วนใหญ่ให้ก็จริง แต่เอกชนก็
ต้องออกค่าใช้จ่ายในการศึกษา เช่น ค่าเล่าเรียน ค่าสมุดหนังสือ ค่าเดินทาง ฯลฯ ด้วยเหมือนกัน
คนที่มีทุนสำหรับใช้จ่ายเพื่อการศึกษา มาก เช่น ส่งลูกไปเรียนโรงเรียนอนุบาลดี ๆ เข้าโรงเรียน
ราษฎร์ดี ๆ กวดวิชา จ้างครูพิเศษ หรือคนที่มีภูมิฐานะอยู่ใกล้สถาบันการศึกษา ใกล้สิ่งแวดล้อม
ที่ก้าวหน้า จึงมีโอกาสที่จะชนะในการแข่งขันคือได้เรียนต่อมากกว่าคนจน และคนที่อยู่ไกล
ความเจริญเป็นธรรมดา ขณะที่ลูกชานาแม้จะเรียนได้ดี ถ้าพ่อแม่ไม่มีปัญญาส่งก็หมดสิทธิ์ที่จะ
พัฒนาความรู้ความสามารถของตัวเองให้สูงขึ้น การศึกษาในประเทศที่กำลังพัฒนาจึงไม่เปิดโอกาส
ให้คนได้พัฒนาความรู้ความสามารถโดยเท่าเทียมกัน และไม่เปิดโอกาสให้คนยากจนได้เลื่อน
ฐานะทางเศรษฐกิจมากนัก นอกจากนี้แล้วการจัดการศึกษาในประเทศที่กำลังพัฒนายังล้มเหลว
ในแง่ที่อุตสาหกรรมผลิตคนชั้นมัธยมออกมา แล้วปล่อยให้คนเหล่านั้นจำนวนไม่น้อยไป
ทำงาน หรือแม้แต่อพยพไปอยู่ประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งต้องจัดเป็นการสูญเสียไม่น้อยเลยสำหรับ
ประเทศที่กำลังพัฒนา

การจะแก้ไขปัญหาด้านการศึกษาในประเทศที่กำลังพัฒนาเพื่อให้นักศึกษามีส่วน
พัฒนาสังคมได้มากกว่าที่เป็นอยู่ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณการเพิ่มงบประมาณการศึกษาอย่างเดียว หาก
แต่ขึ้นอยู่กับการปฏิรูปการจัดการศึกษาทั้งระบบให้สามารถพัฒนาทรัพยากรคนที่มีทั้งหมด
ให้ทำประโยชน์แก่สังคมได้มากที่สุด ขณะเดียวกันก็เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการสร้างความ
ยุติธรรม กล่าวคือ ช่วยให้นักเรียนฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม ได้ใกล้เคียงกันด้วย แทนที่จะจัด
การศึกษาเพื่อเลือกพัฒนาทรัพยากรคนเพียงกลุ่มน้อยด้วยวิธีการที่ไม่ยุติธรรมอย่างที่ทำกันอยู่
ซึ่งมองในแง่ประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อส่วนรวมแล้ว คนกลุ่มน้อยผู้ได้รับการศึกษาสูง
ดังกล่าวก็ไม่ได้มีสิทธิเป็นพิเศษอะไรนัก การจะพัฒนาทรัพยากรคนทั้งหมดให้เป็นประโยชน์
จะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและความต้องการของแต่ละประเทศว่า ประเทศของตนมีอะไร
และขาดอะไร คนในประเทศของตนควรจะได้รับพัฒนาทางด้านไหนมากที่สุด เช่น สำหรับ
ประเทศเกษตรกรรม ซึ่งคนส่วนใหญ่จะไม่ได้เรียนต่อถึงมัธยม แต่ต้องออกไปประกอบอาชีพ

เกษตรต่อไป สิ่งที่ควรสอนในชั้นประถมโดยเฉพาะในโรงเรียนชนบท จึงควรเป็นความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่ เพื่อให้คนรู้จักใช้วิทยาการการผลิตใหม่ ๆ ที่จะช่วยเพิ่มผลผลิตได้ นอกจากนี้ การสอนให้พวกเขาหัดคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล เป็นวิทยาศาสตร์ ตลอดจนให้เขาสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ย่อมเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาไปสู่ชีวิตที่มั่งคั่งขึ้นของคนส่วนใหญ่ ดังนั้น แทนที่จะจัดการศึกษานิตที่เน้นแต่วิชาสามัญ เช่น เลขคณิต ภาษา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ฯลฯ ให้เฉพาะเด็กโดยใช้หลักสูตรเหมือนกันทั่วประเทศ ประเทศที่กำลังพัฒนาจึงควรที่จะจัดการศึกษาหลายรูปแบบ เพื่อให้สนองความต้องการของประเทศที่กว้างขวาง ไม่เพียงแต่ต้องการคนมาเป็นข้าราชการหรือเสมียนบริษัท การศึกษาดังกล่าวอาจจะออกมาในรูปของโรงเรียน ชุมชน การฝึกงาน การศึกษาทางวิทยุ-โทรทัศน์ ห้องสมุดเคลื่อนที่ สถานีทดลองการเกษตรแผนใหม่ ฯลฯ ซึ่งจะต้องครอบคลุมถึงผู้ใหญ่ด้วย เพราะผู้ใหญ่เป็นทรัพยากรคนที่สำคัญมากในปัจจุบันซึ่งยังอยู่ในวิสัยที่จะพัฒนาได้อีก จึงไม่มีเหตุผลใดเลยที่จะจำกัดการให้การศึกษาเฉพาะเด็ก นอกจากนี้โครงการโรงเรียนชุมชนส่วนใหญ่แล้วสถาบันการศึกษานิตอื่น ๆ เพื่อผลิตแรงงานที่เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ ก็ควรมีการปฏิรูปเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของสังคมทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดยควรมีการเน้นภาคปฏิบัติให้มากขึ้น เพราะการศึกษาในประเทศที่กำลังพัฒนาที่ทำกันอยู่มักเน้นแต่ทฤษฎี ดังนั้น การเพิ่มการศึกษอบรมนอกสถาบัน เช่น การฝึกงานตามโรงงาน ไร่ นา ตลอดจนการให้การศึกษาทางสื่อสารมวลชน ห้องสมุด จะเป็นการส่งเสริมให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยที่อาจไม่ต้องลงทุนเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด เพราะการศึกษากาดปฏิบัติบางอย่าง เช่น การเกษตร ทำให้ได้ผลผลิตตอบแทนมากด้วย ในขณะที่เดียวกันขณะที่อุปกรณ์ทางสื่อมวลชน อันได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ประเทศที่กำลังพัฒนาก็พอมีอยู่แล้วในปัจจุบัน เพียงแต่ยังใช้ไปในทางบันเทิงและการค้ามากกว่าในทางให้การศึกษาเท่านั้น

การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคม นอกจากควรจะเป็นไปเพื่อให้คนส่วนใหญ่ได้พัฒนาความรู้ความสามารถของเขาได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้ว ยังควรเป็นไปเพื่อส่งเสริมให้คนที่ได้รับการศึกษาดังกล่าว มีความเข้าใจถึงความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อที่เขาจะได้ตระหนักถึงความรับผิดชอบแก่ส่วนรวมด้วย ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่จะช่วยสร้างให้คนมีทัศนคติที่เข้าใจความจำเป็นดังกล่าว และเกิดความรับผิดชอบต่อที่จะพัฒนาสังคมให้ก้าวไปในแนวทางที่ถูกต้องยุติธรรม

บทบาทของการอุดมศึกษาในการพัฒนาสังคม

1. การจัดการอุดมศึกษา ควรเปลี่ยนแนวคิดจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human resource) ซึ่งเป็นการพัฒนาคนให้เป็นเพียงตัวป้อนหรือปัจจัย เพื่อสนองตอบความต้องการของการขยายตัวให้เป็นไปตามเป้าหมายด้านเศรษฐกิจ และตลาดแรงงานเท่านั้น มาเป็นการพัฒนา "คน" (Resource person) ให้เป็นคนที่สมบูรณ์รอบด้าน (rounded person) จะต้องปรับเปลี่ยนแนวความคิดว่า การศึกษาไม่ใช่เรื่องของสังคมอย่างเดียว การศึกษาเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางสติปัญญา จึงต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาให้มากยิ่งขึ้น ทุกสังคมมีปัญหาของตัวเอง การศึกษาจะช่วยแก้ปัญหาของสังคมได้ถ้าเข้าใจปัญหาของสังคมอย่างแท้จริง โดยเฉพาะสังคมไทย สถาบัน "ครอบครัว" เป็นหน่วยย่อยสุด เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางศีลธรรมของสังคม ซึ่งต้องให้ความสำคัญมากที่สุด การศึกษามีบทบาทในการทำให้คน ประเทศ พัฒนาก้าวหน้าไปได้ โดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ดีอยู่แล้วในสังคม เช่น การเคารพผู้อาวุโส การเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาสามารถรับสิ่งใหม่ ๆ จากภายนอก เข้ามาเพื่อสร้างและเสริมสร้างส่วนของเราได้ แต่ไม่ควรทำลายสิ่งที่ดีของเราที่มีอยู่ กล่าวคือ การศึกษาต้องทั้งสร้างและไม่ทำลายควบคู่กันไป

2. ดำเนินการจัดการศึกษาให้เป็นเครื่องมือในการเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถของคน โดยจะต้องมีบทบาทในการสร้างคน ดังนี้

2.1 สร้างคนให้มีปัญญา รู้จักคิด วิเคราะห์ อย่างเป็นระบบ ใช้เหตุและผลเชิงวิทยาศาสตร์ รู้จักแยกแยะ เลือกสรรข่าวสารข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง รวมทั้งเสริมสร้างวัฒนธรรมการวิพากษ์และการโต้แย้งบนหลักเหตุผล

2.2 สร้างคนให้มีอาชีพในท้องถิ่น มีความรู้ในกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิต รู้จักการทำงาน มีความรู้เกี่ยวกับการผลิต การตลาดในระดับชุมชนเพื่อให้นำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาอาชีพให้ดียิ่งขึ้น

2.3 ฝึกฝนให้คนไทยมีวินัย รู้จักหน้าที่และความรับผิดชอบตนเอง ครอบครัวและสังคมอย่างจริงจัง โดยเฉพาะวินัยหรือจรรยาบรรณในการทำงาน ในโลกของการแข่งขัน การศึกษาจะต้องสอนให้คนรู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ (team) มากกว่าการสอนให้เด็กเก่งคนเดียว การ

ทำงานเป็นหมู่คณะจะต้องรู้ว่ามิได้และมีเสีย ไม่ใช่หวังแต่ได้อย่างเดียว ต้องใจกว้าง ไม่ทำลายซึ่งกันและกัน

2.4 สร้างคนให้มีความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันจนถึงขั้นก้าวหน้าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการมีจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม โดยสอดแทรกความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการร่วมกันรักษาสีสิ่งแวดล้อมให้เข้าไปอยู่ในจิตใจของคนทุกระดับชั้นตั้งแต่เด็กถึงผู้ใหญ่ สำหรับวิธีการเรียนการสอน ควรจะเริ่มเรียนรู้จากสิ่งใกล้ตัวซึ่งเป็นของจริงในชุมชน และเชื่อมโยงเป็นบูรณาการขึ้นไปตามลำดับอย่างถูกต้องเพื่อนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

2.5 สร้างคนให้มีความรู้ถูกต้องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงามของไทย รวมทั้งส่งเสริมให้คนตระหนักและรู้คุณค่าของหลักทางพุทธศาสนา พัฒนาจิตใจให้มีความละเอียดรอบคอบ มีคุณธรรม จริยธรรม สามัคคีธรรม สามารถแยกแยะอะไรต่าง ๆ ได้ถูกต้องและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

2.6 สร้างคนให้ทุกคนตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองตามวิถีทางของประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ความรู้ว่ประชาธิปไตยคืออะไร มีขั้นตอนอย่างไร มีข้อดีข้อเสียอย่างไร เพื่อให้เกิดจิตสำนึกที่ดีต่อการเมืองการปกครองในระบบนี้ และเป็นการเตรียมความพร้อมของประชาชนในระดับล่างเพื่อรองรับการกระจายอำนาจการปกครองในอนาคต

2.7 การศึกษาจะต้องสอนให้รู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านให้มากขึ้น ทั้งในด้านภาษา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม รวมทั้งเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลทั้งในด้านทักษะพื้นฐาน ซึ่งได้แก่ การเขียน การอ่าน การรู้จักแหล่งความรู้และการเข้าถึงแหล่งความรู้ นั้น ๆ และในด้านวิชาการอื่นๆ เช่น ความรู้ด้านภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์ กฎหมายโทรคมนาคม กฎหมายสิทธิมนุษยชน เป็นต้น เพื่อให้คนไทยสามารถดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และมีเกียรติภูมิ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2538 : 10 - 12)

2.3 องค์ประกอบทางการเมือง

การเมือง คือ การดำเนินนโยบาย จัดการบริหารดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐ เพื่อเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้า ความมั่นคง ความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติ และความผาสุกของประชาชน การเมืองต้องเกี่ยวพันกับการศึกษาอย่างใกล้ชิด นโยบายการเมืองทำให้การศึกษาเจริญก้าวหน้า

การที่การปกครองประชาธิปไตยและสังคมประชาธิปไตย จะยั่งยืนและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปได้ จำเป็นต้องมีการพัฒนาทั้งด้านการเมือง การเศรษฐกิจ และการสังคม เพื่อสร้างสรรคให้บังเกิดการรวมกันอย่างเป็นปึกแผ่นของชนในชาติ เพื่อมวลชนจะได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการทางการเมือง การเศรษฐกิจ และการสังคมเพื่อความป็นธรรมในสังคมและความผาสุกของประชาชนในสวนรวม

วีระ บำรุงรักษา (2536 : 31 - 36) ได้กล่าวถึงสาเหตุของความไม่เจริญก้าวหน้าของประชาธิปไตยในสังคมไทย หลายประการคือ

1. ความเป็นประชาธิปไตย หรือระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยในยุคการเปลี่ยนแปลงนั้น ไม่ได้มาจากความเรียกร้องต้องการของมหาชน การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของผู้มีการศึกษาหัวก้าวหน้าจำนวนน้อย ที่เรียกกันว่า คณะราษฎร ในสมัยต่อมาคนกลุ่มนี้ได้พิจารณาเห็นว่า ในขณะที่นานาประเทศได้เปลี่ยนแปลงการปกครองกันมากแล้ว และมีทางเลือกสองทาง คือ ระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย และระบบการเมืองการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในยุคนั้น ได้รับความร่วมมือจากทหาร และได้มอบหมายให้ฝ่ายทหารเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง และได้พิจารณาเห็นว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยมีความเหมาะสมกับสังคมไทยมากกว่าอีกระบบหนึ่ง จึงได้ดำเนินการจนประสบผลสำเร็จ มีการจัดตั้งรัฐบาล แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจในเรื่องประชาธิปไตยไม่ตรงกัน และความวิตกกังวลของกลุ่มทหาร ซึ่งเป็นกลุ่มที่เคยมีส่วนในการสร้างชาติบ้านเมืองมายาวนาน ทำให้ความรู้สึกไม่มั่นใจในแนวทางประชาธิปไตยในระยะแรก ๆ มีอยู่ตลอดเวลา จึงต้องเข้ามาแทรกแซง และในที่สุดก็ทำให้เกิดปฏิวัติรัฐประหารเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่บ่อยครั้ง ดังที่ทราบกันอยู่แล้ว ดังนั้นรัฐบาลแบบประชาธิปไตยจึงไม่สามารถจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องมีภาวะซงักงันอยู่ตลอดเวลา

2. การเสริมสร้างและพัฒนาประชาธิปไตยของรัฐบาล นับตั้งแต่ยุคแรกนั้นเป็นการ ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบว่าคืออะไร มีหลักการและวิธีการอย่างไร มีรูปแบบโดยทั่วไป ตามที่ประเทศประชาธิปไตยอื่น ๆ ดำเนินการอยู่ที่รูปแบบ และประเทศไทยได้พิจารณาเลือกเอา รูปแบบไหน แล้วก็ให้มีการประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย เพื่อให้ได้มาซึ่งรัฐบาลที่เรียกว่าประชาธิปไตย แม้แต่ในสถานศึกษาก็มีการเรียนการสอนเรื่องการปกครองแบบประชาธิปไตยในทุก ประเภทและทุกระดับของการศึกษา แต่ส่วนใหญ่เป็นการบอกความรู้และให้จดจำเท่านั้น สิ่ง ที่ขาดอยู่และสำคัญยิ่งคือ วิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย หรือการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ที่ เป็นวิธีการประชาธิปไตย ซึ่งบางคนที่มีความรู้อย่างดี เรียกว่า วิทยุญาณประชาธิปไตย อันได้แก่ องค์ประกอบ 3 ประการคือ การเคารพและเลื่อมใสในเรื่องของเหตุผลและสติปัญญา (Intelligence Method) การเคารพและเลื่อมใสในความเป็นมนุษย์และศักดิ์ศรีของแต่ละคน (Respect Individual) และการเคารพและร่วมมือในมติของส่วนใหญ่ (Participation) ในหมู่-คณะ นอกจากนี้ทั้ง ๆ ที่ทราบว่าประชาธิปไตยนั้นจะเกิดขึ้นได้ในการร่วมทำกิจกรรมของกลุ่ม เพราะประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ในใจและแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมสังคม (Social Behavior) แต่ในความเป็นจริงนั้นในอดีตที่ผ่านมาไม่ค่อยมีหน่วยงานใดที่มีภาระหน้าที่ในการเสริมสร้าง ประชาธิปไตย ได้นำไปดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ต่างหน่วยต่างทำตามที่หน่วยและ บุคคลในแต่ละหน่วยเข้าใจ ไม่ได้สัมพันธ์อย่างเป็นระบบและจริงจัง นี่คือการไม่เข้าใจธรรมชาติ ของการปลูกฝังและเสริมสร้างประชาธิปไตย ดังนั้นถ้าจะปลูกฝังและเสริมสร้างให้ถูกวิธีการจะ ต้องกำหนดกติกาว่าทุกคนต้องเคารพในเหตุและผลวิธีการแห่งปัญญา ทุกคนจะต้องเคารพใน ความคิดเห็นที่เป็นเหตุผลของสมาชิกอื่น และเมื่อลงความเห็นหา ความคิดใด เหตุผลใดที่ถูกต้อง ดีงามแล้ว ทุกคนจะต้องร่วมกันประพฤติปฏิบัติให้บรรลุผล กติกาทั้งสามประการนี้ให้นำไปใช้ ในกระบวนการกลุ่ม และการทำงานเป็นหมู่คณะ ตั้งแต่หมู่เล็ก ๆ ไปสู่มู่คณะที่ใหญ่โตคือ ประเทศชาติ

3. ในช่วงเวลาที่รัฐบาลได้มีรูปแบบเป็นประชาธิปไตยตามแนวทางที่ได้เรียนรู้มาจาก สังคมตะวันตกแล้วนั้น และตลอดทั้งที่มีการปลูกฝังและเสริมสร้างประชาธิปไตยอยู่นั้น ลัทธิตรง กันข้าม คือ ลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังเจริญและแพร่หลายไปในนานาประเทศเช่นเดียวกัน โลกจึง ตกอยู่ภายใต้กลุ่มอำนาจสองกลุ่ม หรือสองค่ายตลอดเวลายาวนาน คือ ค่ายเสรีประชาธิปไตย และค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ทั้งสองค่ายทำสงครามเย็น และสงครามตัวแทนกันตลอดเวลา

และถึงแม้ประเทศไทยสังกัดอยู่ในค่ายเสรีประชาธิปไตย มีรัฐบาลเป็นประชาธิปไตย และพยายามจะเป็นประชาธิปไตยที่ถูกต้องก็ตาม แต่ความพยายามของฝ่ายตรงกันข้ามที่มุ่งจะทำลายความเป็นประชาธิปไตยมีอยู่หลายรูปแบบ มีการดำเนินการแทรกซึม และบ่อนทำลายทั้งภายในและภายนอก รัฐบาลต้องร่วมมือกับประเทศอื่นในค่ายเสรีประชาธิปไตย เพื่อต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องสูญเสียทรัพยากรเพื่อการนี้เป็นอันมาก สถานการณ์เรื่องนี้เปรียบเทียบกับได้คล้ายกับการที่เราพยายามปลูกฝังประชาธิปไตย แต่ต้องเสียเวลาจัดการกับวัชพืชอยู่ตลอดเวลา นี่คือนสาเหตุหนึ่งของความไม่เจริญเติบโตของประชาธิปไตยในสังคมไทย

4. ระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยในระดับชาติ ได้รับการปลูกฝังและพัฒนาท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง กล่าวคือในขณะที่รัฐบาลกำลังดำเนินการตามแบบประชาธิปไตย แต่สถาบันสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันข้าราชการ เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมของสถาบันการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย ไม่ได้เป็นไปตามแนวทางและหลักการประชาธิปไตยแต่อย่างใด ครอบครัวคนไทยส่วนใหญ่มักมีความเชื่อกันว่า “รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี” กล่าวคือ น้อยครอบครัวเหลือเกินที่ปกครองกันด้วยเหตุและผล หรือด้วยวิญญานประชาธิปไตย หรือด้วยน้ำใจประชาธิปไตยดังกล่าวแล้ว สถาบันราชการก็มีลักษณะในการทำงานของตัวเองกัน อำนาจอยู่ที่ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชาต้องเชื่อฟังอยู่เสมอ การแสดงความคิดเห็นได้แย้มมักจะเป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ ดังนั้นในเมื่อสถาบันการศึกษาและสถาบันอื่น ๆ ที่เป็นหน่วยงานราชการเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องประชาธิปไตย และพยายามปลูกฝังสร้างเสริมประชาธิปไตย จึงมักจะเป็นความขัดแย้งในตัวเองอย่างสิ้นเชิง นี่คือนสาเหตุของความไม่เจริญขององคกรและประชาธิปไตยในสังคมไทยอีกประการหนึ่ง

5. สังคมไทยในช่วงเริ่มต้นพัฒนาประชาธิปไตย และแม้แต่ปัจจุบันนั้นยังมีสภาพเป็นสังคมชนบทแบบดั้งเดิม และถึงแม้ในด้านกายภาพในช่วง 30 ปีมานี้ จะมีถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา และชุมชน ตลอดทั้งบ้านเรือนและเรื่องอื่น ๆ ภายนอกมีลักษณะความเจริญทางวัตถุเพิ่มขึ้นก็ตาม แต่ในส่วนตัวจิตใจของคนในชาติส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบเดิมอยู่ไม่น้อย สำหรับความคิด จิตใจของคนบางคนบางส่วนที่มีการศึกษามากกว่าคนทั่วไป ซึ่งมีความเป็นไปที่ทันสมัยและอยู่ในสังคมเมือง มักจะกลายเป็นผู้ได้เปรียบในสังคม ความยากจนจึงเป็นสภาพที่ยังคงมีอยู่

อย่างถาวรในสังคมเกษตรและสังคมชนบทต่อไป และเฉพาะความยากจน ความอึดอัดขัดขาด แคลน เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มชนในเมืองและผู้มีการศึกษาสูง ในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรแต่ละครั้ง เงินและอามิสสินจ้างต่าง ๆ ถูกนำมาใช้อย่างได้ผลเสมอ กล่าวคือมีการซื้อเสียง ขายเสียง มากมายหลายรูปแบบ จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ประเทศไทยมักจะได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เข้ามาทำธุรกิจการเมืองอยู่เสมอ และเมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้เข้ามาสู่ระบบการเมือง โดยวิธีการเช่นนี้ ประชาธิปไตยที่ถูกต้องดีงามก็ยังคงเป็นอุดมคติหรือความฝันอีกต่อไป

6. จากการที่สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม ผลผลิตไม่แน่นอน รายได้ไม่แน่นอน เพราะตลาดไม่แน่นอนนั้น ทำให้เศรษฐกิจโดยส่วนรวมของชาติไม่เจริญก้าวหน้าตลอดช่วงเวลาอันยาวนานที่รัฐบาลต้องกู้เงินจากต่างประเทศมาพัฒนาสังคมไทย ดังนั้นในการลงทุนเพื่อการพัฒนานั้น ทั้ง ๆ ที่เห็นว่าการลงทุนในการศึกษาเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญ แต่ในความเป็นจริงถึงแม้ภาคการศึกษาได้รับงบประมาณเพื่อการพัฒนาการจำนวนมาก แต่ก็ยังไม่เพียงพอและไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของสหประชาชาติ ผลก็คือ คนส่วนใหญ่ของชาติได้รับการศึกษาภาคบังคับ 6 ปี ในปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกันนี้มีบุคคลที่มีอายุเกินเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ ในขณะที่รัฐบาลมีพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษาภาคบังคับนั้น ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก ในตอนหลังมีการรณรงค์เพื่อให้ทุกคนในชาติอ่านออกเขียนได้ประสบผลสำเร็จ จนกระทั่งได้รางวัลขององค์การสหประชาชาติก็จริงอยู่ แต่ความรู้ความคิดในเชิงเหตุผลของประชาชนส่วนใหญ่ ก็ยังไม่เป็นการเพียงพอสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมประชาธิปไตยในยุคปัจจุบัน ดังนั้นสาเหตุที่คนส่วนใหญ่ยังต้องด้อยการศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ จึงเป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของระบบการเมืองการปกครองอีกประการหนึ่ง

7. นักการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของสังคมไทยทุกประเภท และทุกระดับ ไม่ว่าจะนักการเมืองระดับชาติ หรือระดับท้องถิ่น ยังมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อการพัฒนาประชาธิปไตยอยู่มากเป็นต้นว่า บางคนได้กล่าวว่าเป็นนักการเมืองมานานแต่ยังไม่เข้าใจว่าประชาธิปไตยคืออะไรกันแน่ บางคนได้ก้าวเข้ามาในเวทีการเมืองโดยวิธีการไม่โปร่งใส การถกเถียงอภิปรายส่วนมากแทนที่จะอภิปรายในส่วนของนโยบายด้วยเหตุและผล เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังกลับอภิปรายหรือโจมตีกันในเรื่องส่วนตัวอยู่เสมอ ทำให้ประชาชนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ค่อยจะเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยอยู่แล้ว หมดความเลื่อมใสในตัวนักการเมือง และพลอยให้หมดความเลื่อมใส

ในระบบประชาธิปไตยตามไปด้วย นี่ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ประชาธิปไตยของไทยยังไม่ก้าวหน้าตามความมุ่งหวังของประชาชน

8. ในขณะที่รัฐบาลให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างและพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย หน่วยงานต่าง ๆ ก็คิดและดำเนินการตามแนวทางของหน่วยงานนั้น ๆ ไม่มีการพัฒนานโยบาย แผนงาน และโครงการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยอย่างมีเอกภาพเป็นระบบ และต่อเนื่องตลอดทั้งไม่มีการติดตามประเมินผล จึงไม่มีใครทราบได้อย่างชัดเจนว่า ขณะนี้ประชาธิปไตยเกิดขึ้นในสังคมไทยแล้วมากน้อยเพียงใด

9. ความเจริญก้าวหน้าของประชาธิปไตยในประเทศที่ได้พัฒนาไปแล้ว มีการพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ โดยเฉพาะแนวโน้มของระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participation Democracy) เกิดขึ้นในหลายสังคม ดังนั้นการมีประชาธิปไตยแบบอาศัยผู้แทนหรือตัวแทนแบบเบ็ดเสร็จ (Representative Democracy) ดังที่เป็นอยู่ในสังคมไทย จึงไม่เป็นการเพียงพอ ความเจริญของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้ประชาชนทั่วไปอยากมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและมี ส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น ดังนั้นการติดยึดอยู่เฉพาะการมีประชาธิปไตยแบบอาศัยตัวแทนหรือผู้แทนในส่วนหนึ่งก็เป็นความดี แต่ในอีกส่วนหนึ่งการมีส่วนร่วมก็เพิ่มความสับสนในการเข้าใจประชาธิปไตยตามไปด้วย นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งของสาเหตุที่เป็นอุปสรรคของประชาธิปไตย

นโยบายการปกครองประเทศจะต้องมุ่งส่งเสริมและเร่งรัดการเศรษฐกิจ เพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพให้สูงขึ้น และจะต้องส่งเสริมและเร่งรัดพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาของมวลชนทั้งในหมู่ประชากรและกลุ่มชนชั้นปกครองโดยทั่วไปให้สูงขึ้น เพื่อให้มีความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพ รวมทั้งจะได้มีความสามารถในอันที่จะได้นำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีวิชาการเข้ามาใช้ให้เหมาะแก่ภาวะการณ์และการพัฒนาประเทศ

ในทางตรงข้ามการศึกษาทำให้การเมืองดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของรัฐ การจัดการศึกษาต้องอาศัยการเมืองเป็นหลัก เช่น นโยบายการศึกษาต้องสอดคล้องคล้อยตามนโยบายของรัฐ มิใช่ต่างฝ่ายดำเนินการไปคนละทาง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองและการศึกษาที่สำคัญ คือ

การเมือง	มุ่งส่งเสริมระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
การศึกษา	จัดส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนในหมู่ประชาชน การดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย จัดส่งเสริมให้มีการเคารพเทอดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

จากเหตุการณ์ที่ผ่านมาในอดีต จะเห็นว่าสังคมและกลุ่มชนบางกลุ่มจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทางการเมือง เรียกว่า กลุ่มพลังต่างๆ (Pressure Groups and Interest Groups) ซึ่งจะมีอิทธิพลทางการเมืองมากบ้างน้อยบ้างตามขนาดและประเภทของกลุ่มเหล่านั้น บรรดากลุ่มพลังต่าง ๆ มีบทบาทสามารถที่จะจูงใจคณะรัฐบาลกำหนดนโยบายหรือเปลี่ยนแปลงนโยบายได้ เช่น พรรคการเมือง สหภาพแรงงาน แพทยสมาคม กลุ่มทหาร เนติบัณฑิตยสภา สมาคมทนายความแห่งประเทศไทย ครูสภา สมาคมผู้สื่อข่าวแห่งประเทศไทย สมาคมครูและผู้ปกครอง กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้ค้าพืชไร่ ชนมรมและศูนย์ต่าง ๆ เป็นต้น กลุ่มที่มีพลังสูงสุดคือกลุ่มที่มีฐานกำลังอำนาจ ฉะนั้น ผู้ที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาและครูอาจารย์จะต้องเข้าถึงกลไกและบทบาทของการเมือง ซึ่งจะเป็นผู้กำหนดดูแลเข้มทิศของการศึกษาอยู่ตลอดเวลา โดยจะต้องจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน ตลอดจนกิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพการเมืองและนโยบายของรัฐ เพื่อความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ และเพื่อพัฒนาการเมืองอันจะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ

การเมืองและการศึกษาไม่ว่าในประเทศใดย่อมแยกกันไม่ออก โรงเรียนเป็นแหล่งผลิตประชาชาติในอนาคต การศึกษาจึงเป็นเรื่องของรัฐโดยตรง การปกครองของรัฐใดมีลักษณะเป็นอย่างไรจำเป็นต้องผลิตประชาชาติให้มีคุณสมบัติสอดคล้องกับลักษณะการปกครองนั้น ๆ

เพื่อให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การเมืองมีบทบาทต่อการศึกษาอย่างไรและมีความสัมพันธ์กับการศึกษาอย่างไร กระบวนการเมืองก็คือ วิธีการใช้อำนาจอธิปไตย กระบวนการเมืองเป็นของเก่าแก่คู่มากับรัฐ และเป็นกิจกรรมที่สลับซับซ้อน เพราะมีหน่วยงานเกี่ยวข้องกันหลายหน่วย แต่ละหน่วยมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่าง ๆ กัน ในขณะเดียวกันจำเป็นต้องมีการประสานงานเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การใช้อำนาจอธิปไตยมีอยู่ 2 แบบคือ รัฐบาลแบบคณะรัฐมนตรี และรัฐบาลแบบประธานาธิบดี

สำหรับประเทศไทยปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ดังนั้น น่าที่จะได้หันมาพิจารณาวิธีการปกครองแบบนี้ให้เข้าใจตรงกัน กล่าวกันว่าประชาธิปไตยที่ สมบูรณ์จะต้องมีความหมาย 3 ทางคือ ทางการเมือง ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดย ผ่านทางผู้แทน อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ทางเศรษฐกิจ ประชาชนมีอิสระในการ ประกอบอาชีพไม่มีการผูกขาดการใช้เสรีภาพได้ไม่เกินขอบเขต ทางสังคม มีความเท่าเทียมกัน

ความผาสุกของคนในสังคมประชาธิปไตย มีดังนี้

1. ประชาชนมีเสรีภาพ สามารถใช้เสรีภาพได้เต็มที่ แต่ทว่าจะต้องสอดคล้องกับความ มั่นคง ปลอดภัย ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และสวัสดิภาพของส่วนรวม
2. มีโอกาส ดำเนินการต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางเท่าเทียมกัน โอกาสจะได้มากน้อย แคะไหนแล้วแต่ความสามารถของแต่ละคน
3. มีความเจริญก้าวหน้าในด้านสติปัญญา ร่างกาย นุคลิกภาพ
4. มีสิทธิในฐานะเป็นเจ้าของประเทศ

ในแง่ศีลธรรมของสังคมประชาธิปไตย ประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

1. เคารพในความเป็นธรรม
2. เคารพในเหตุผล
3. เคารพในเมตตาธรรม
4. มีศรัทธาในมนุษยชาติ
5. เคารพในเกียรติภูมิแห่งมนุษยชน

หลักสำคัญของสังคมประชาธิปไตย

1. ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพและเสมอภาคมากที่สุด
2. จะต้องประกอบด้วยองค์กรแห่งรัฐ 3 ประการคือ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ
3. ถือหลักนิติธรรม ปกครองโดยกฎหมายทุกคนเสมอภาคกันในกฎหมาย

เราอาจพิจารณาหลักการของประชาธิปไตยในแง่ต่อไปนี้

1. ประชาชนเป็นแหล่งกำเนิดของระบบประชาธิปไตย
2. หลักในด้านการปกครองซึ่งปกครองภายใต้กฎหมาย และมุ่งให้ปกครองตนเอง

3. ผู้ปกครองได้รับความยินยอมจากผู้ถูกปกครอง
4. ผู้ปกครองมีสิทธิเปลี่ยนตัวผู้ปกครองได้
5. เน้นหลักเสมอภาค การตัดสินใจใด ๆ ใช้เสียงข้างมาก
6. คำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชน

กติกาศงประชาธิปไตย มีดังนี้

1. การเลือกตั้งโดยเสรี
2. การใช้สิทธิคัดค้าน
3. การใช้สิทธิแสดงความคิดเห็น
4. การยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย
5. ตัดสินปัญหาด้วยเสียงข้างมาก ขณะเดียวกันคุ้มครองฝ่ายเสียงข้างน้อย
6. มีรัฐธรรมนูญเป็นแม่บท

โครงสร้างของสังคมประชาธิปไตย ประกอบด้วย

1. สถาบันรัฐธรรมนูญ
2. สถาบันกษัตริย์ ซึ่งทรงมีสิทธิได้รับการปรึกษาจากคณะรัฐมนตรี สิทธิที่จะสนับสนุน คณะรัฐมนตรี สิทธิที่จะทรงตักเตือน และชี้แจงให้เห็นข้อเสียหายที่คณะรัฐมนตรี ทำไป
3. สถาบันรัฐสภา
4. สถาบันการเมือง เช่น พรรคการเมือง
5. สถาบันทางราชการ
6. สถาบันของสื่อมวลชน
7. สถาบันกลุ่มปัญญา และกลุ่มผลประโยชน์

การดำเนินชีวิตตามวิถีทางประชาธิปไตย

1. ยกย่องศักดิ์ศรีของตน
2. มีศีลธรรม ยุติธรรม
3. ถือว่าทุกคนเป็นพี่น้องกัน

4. เคารพในสิทธิของกันและกัน
5. การดำเนินงานตกลงโดยสันติวิธี
6. มีความนึกคิดในเรื่องเหตุผลที่ติงามและมีความสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีที่ติงาม
7. ยึดกติกา และวิธีการเป็นสิ่งสำคัญ
8. มีความสนใจที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง

จะเห็นได้ว่า วิธีการดำเนินชีวิตของสังคมประชาธิปไตย จะต้องคำนึงถึง การผลิต การอบรม ฝึกฝน และสร้างลักษณะนิสัยของคนในประเทศให้เข้าใจความหมายของการเมืองอย่างถ่องแท้ว่าคืออะไร เตรียมเยาวชนให้รู้จักบทบาทของตนในฐานะประชาชน และในฐานะผู้นำ และผู้ปกครองประเทศ ถ้าในฐานะประชาชนจะต้องรู้จักตรวจสอบเป็นการเมืองนั้นถูกต้องตามวิธีการปกครองของนักปกครอง ว่าทำได้ถูกต้องหรือยัง สอนให้เข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย

ถ้าในฐานะผู้ปกครองประเทศจะต้องเข้าใจวิธีการใช้อำนาจและการแสวงหาอำนาจในทางที่ถูก ฝึกให้เข้าใจเกี่ยวกับจริยธรรมทางการเมือง ไม่เล่นการเมืองอย่างสกปรก

ปลูกฝังลักษณะนิสัยของคนในสังคมประชาธิปไตย เช่น เคารพในความเป็นธรรม มีเหตุผล รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม เคารพในสิทธิของกันและกัน รู้จักใช้เสรีภาพในขอบเขตเคารพกฎหมายของบ้านเมือง ยอมรับฟังความคิดของผู้อื่น รู้จักยอมรับในความสามารถของตนเอง ถ้าพบคนที่ดีกว่าควรช่วยกันให้กำลังใจ รู้จักช่วยกันแก้ปัญหา ไม่ก่อให้เกิดปัญหาหรือเป็นตัวปัญหาเสียเอง ข้อสำคัญจะต้องรู้จักพัฒนาตนเองก่อนเป็นอันดับแรก มีใจกว้างต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ และสามารถนำมาปรับปรุงแก้ไข โดยเฉพาะอย่างยิ่งรู้จักตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

นอกจากนี้ ควรจะต้องฝึกเยาวชนของเราให้รู้จักดำเนินชีวิตตามวิธีการปกครองของประเทศ เช่น ประเทศไทยใช้รูปแบบปกครองประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การศึกษาจำเป็นต้องถ่ายทอดและฝึกเสียแต่เยาว์วัยตั้งแต่ระดับประถมถึงอุดมศึกษา ในเวลาเดียวกันพ่อแม่ผู้ปกครองต้องรับผิดชอบเรื่องนี้ด้วย